

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 10 november 2021

Mål nr

Ö 752-21

Ö 753-21

KLAGANDE

1. FH

2. MH

God man för 1 och 2: MTM

Ställföreträdare för 1 och 2: Filipstads kommun

Socialnämnden

Box 303

682 27 Filipstad

Ombud: Advokat C-GE

MOTPART

SO

SAKEN

Avvisande av talan

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges beslut 2021-02-01 i mål Ö 4527-20
och i mål Ö 4528-20

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen undanröjer tingsrättens och hovrättens beslut om avvisning av FHs och MHs talan om fastställande av moderskap och ansökan om rättshjälp. Målen lämnas åter till tingsrätten för vidare handläggning.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Socialnämnden har för FHs och MHs räkning yrkat att Högsta domstolen ska undanröja tingsrättens och hovrättens beslut om avvisning och återförvisa målen till tingsrätten eller hovrätten för vidare handläggning.

Den gode mannen har inte motsatt sig yrkandena.

SKÄL**Bakgrund**

1. Syskonen FH och MH, som är medborgare i Syrien, kom till Sverige 2015. De placerades i familjehem och en god man förordnades för dem enligt lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn.
2. SO anlände till Sverige 2017 och beviljades tillfälligt uppehållstillstånd. Hon uppgav sig vara mor till barnen. Socialnämnden ansåg att moderskapet måste klargöras innan barnen kunde flytta till henne. Nämnden anförde att den gode mannen hade motsatt sig barnens flytt till SO. Den gode mannen har inte fört talan för barnen i frågan om moderskapet.

3. Socialnämnden väckte talan för barnens räkning med yrkande om att tingsrätten skulle fastställa att SO är deras mor. Socialnämnden ansökte även om rättshjälp för barnen.

4. Tingsrätten avvisade talan i dess helhet. Enligt tingsrätten var socialnämnden inte behörig att agera som ställföreträdare för barnen. I stället ankom det på den gode mannen att agera för barnens räkning. Ansökan om rättshjälp togs därmed inte heller upp till prövning. Hovrätten har avslagit socialnämndens överklaganden.

Frågorna i Högsta domstolen

5. Frågorna i Högsta domstolen är dels om socialnämnden är behörig att föra en talan om fastställelse av moderskap som ställföreträdare för barnet, dels vilken betydelse det kan ha för den bedömningen att en god man är förordnad för barnet enligt lagen om god man för ensamkommande barn.

Fastställande av moderskap och faderskap

6. Grunden i svensk rätt beträffande moderskap är den s.k. mater est-principen som innebär att den kvinna som föder ett barn är barnets mor. Principen bygger på antagandet att det normalt inte råder något tvivel om vem som är mor till barnet. Föräldrabalken saknar därför i stort sett särskilda regler om fastställande av moderskap (jfr dock 1 kap. 7 § om moderskap vid befruktning utanför kroppen; jfr även ”Det kaliforniska surrogatarrangemanget” NJA 2019 s. 504).

7. Faderskap kan vara svårare att slå fast. Föräldrabalken innehåller därför i 1 kap. regler om vem som ska anses vara far till ett barn och hur ett faderskap ska fastställas. Är vid ett barns födelse modern gift med en man, ska denne som utgångspunkt anses som barnets far (se 1 §). Rätten kan dock i vissa fall

förklara att mannen i äktenskapet inte är far till barnet (se 2 §). Faderskapet fastställs annars genom bekräftelse eller dom (se 3–5 §§).

8. I 2 kap. ges det regler om socialnämndens medverkan vid fastställande av faderskap. Där framgår att nämnden har en skyldighet att försöka utreda vem som är far till ett barn och se till att faderskapet fastställs, om barnet har hemvist i Sverige (se 2 kap. 1 §).

Talan om fastställande av faderskap

9. Om faderskapet behöver fastställas genom dom, är det barnet som väcker talan. Barnets talan förs i så fall av socialnämnden. Talan får också föras av modern om hon har vårdnaden, liksom av en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. (Se 3 kap. 5 § föräldrabalken.)

10. Socialnämnden kan också föra barnets talan vid resning av en dom enligt vilken faderskapet hävts. Den behörigheten följer då av grunderna för 3 kap. 5 § föräldrabalken. (Se NJA 1989 s. 19.)

11. Regleringen i 3 kap. 5 § ger alltså både socialnämnden och modern rätt att uppträda som ställföreträdare för barnet och framställa yrkanden för barnets räkning (se NJA 1997 s. 764). Socialnämnden och modern kan agera oberoende av varandra i målet och kan därmed inta olika ståndpunkter. Detta hindrar inte att frågan om faderskapet prövas i sak, och barnets grundläggande intresse av ett materiellt riktigt avgörande kan i så fall motivera att rätten utser mer än ett rättshjälpsbiträde för barnet (jfr NJA 1998 s. 128).

Talan om fastställande av moderskap

12. Ett barn har rätt att få klarhet om sitt ursprung (jfr artikel 8 i Europakonventionen och artikel 7 i Barnkonventionen). Ett barn har rätt att få klarhet inte bara om vem som är far utan också om vem som är barnets mor.

13. Talan om fastställelse av moderskap kan, trots avsaknaden av särskilda regler i föräldrabalken, föras med stöd av de allmänna reglerna i 13 kap. 2 § rättegångsbalken av den som påstår sig vara mor till ett barn (jfr ”Fastställelse-talan om faderskap och moderskap” NJA 2007 s. 684). Ett bärande skäl för detta är att det leder till förfång för barnet om det är oklart vem som är behörig att utöva vårdnad och förmynderskap.

14. Socialnämnden har ett tydligt ansvar enligt föräldrabalken när det gäller att få faderskapet fastställt för ett barn. Även om det inte anges i lag har socialnämnden en skyldighet att om behov uppkommer också försöka utreda vem som kan vara mor till ett barn. I detta ligger att socialnämnden har en skyldighet att biträda barnet med att få rättsligt bestämt vem som är barnets mor (jfr JO 1989/90 s. 223 f.). Enligt grunderna för 3 kap. 5 § andra stycket föräldrabalken (jfr NJA 1989 s. 19), och i linje med vad som följer av Sveriges internationella åtaganden, får socialnämnden också anses ha behörighet att föra barnets talan i mål om fastställande av moderskap.

15. Av rättsfallet NJA 1998 s. 128 framgår att socialnämnden är behörig att för barnets räkning ansöka om rättshjälp i mål om fastställande av faderskap. Detsamma får anses gälla för mål om fastställande av moderskap.

God man för ensamkommande barn

16. Om ett barn vid ankomsten till Sverige är skilt från sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som får anses ha trätt i föräldrarnas ställe, ska överförmyndaren förordna en god man (se 2 § lagen om god man för ensamkommande barn). Gode mannens uppgift är att i vårdnadshavarens och förmyndarens ställe ansvara för barnets personliga förhållanden och sköta barnets angelägenheter. Enligt förarbetena handlar uppdraget ytterst om att tillförsäkra barnet en trygg tillvaro under den första tiden i landet. (Se prop. 2004/05:136 s. 29 f.)

17. Av 11 kap. 1 § rättegångsbalken framgår att en god man för ett ensamkommande barn i egenskap av barnets ställföreträdare – och alltså den som uppträder i vårdnadshavares och förmyndares ställe – kan föra talan om moderskap för barnet.

En moderskapstalan för ett ensamkommande barn kan föras av socialnämnden också när god man förordnats

18. Socialnämnden har en långtgående skyldighet att verka för att de barn som befinner sig i kommunen växer upp under trygga förhållanden. Det ansvaret omfattar också ensamkommande barn.

19. Liksom för andra barn får socialnämnden anses vara behörig att föra det ensamkommande barnets talan i mål om fastställande av moderskap (se p. 14). Eftersom också en god man för det ensamkommande barnet får föra en sådan talan, uppstår i dessa fall en situation som motsvarar den som uppkommer när både socialnämnden och modern agerar som ställföreträdare för ett barn i en talan om faderskap. Det grundläggande rättsliga intresset av att avgörandet blir materiellt riktigt medför här att båda får föra talan. Eftersom ett lika starkt rättsligt intresse gäller när moderskapet är oklart, får socialnämnden anses ha rätt att föra barnets talan, även om en god man för barnet har förordnats och oavsett vilken inställning som den gode mannen har till en moderskapstalan.

Bedömningen i detta fall

20. Eftersom en socialnämnd får föra talan som ställföreträdare för barnen i ett mål om fastställande av moderskap, trots att det har utsetts en god man för barnen enligt lagen om ensamkommande barn, skulle tingsrätten ha tagit upp till prövning den talan som socialnämnden väckt för FH och MH. Tingsrättens och hovrättens beslut om avvisning av talan ska därmed undanröjas och målen lämnas åter till tingsrätten för vidare handläggning.

21. Socialnämnden kunde föra FHs och MHs talan också beträffande rättshjälp. Tingsrättens och hovrättens beslut ska alltså undanröjas och målen lämnas åter till tingsrätten för erforderlig handläggning även i den delen.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Johnny Herre (referent), Agneta Bäcklund, Eric M. Runesson och Stefan Reimer
Föredragande har varit justitiesekreteraren Charlotte Hellner Kirstein